

Referència bibliogràfica:

Altamirano Cardoso, Antonia; Calderé i Bel, Xavier; González Vera, Àngels; Luengo Carrasco, Manuel (2012). “Les visites guiades i els tallers didàctics de l’Arxiu Municipal de Viladecans: el patrimoni documental local al servei de la ciutadania”. Dins: DD.AA. *Patrimoni, història local i didàctica. Homenatge a Jaume Codina. Actes de les VI Jornades del Patrimoni del Baix Llobregat, Sant Feliu de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat i Edicions del Llobregat*, 2012. Pàg. 40-54. [ISBN: 978-84-938801-6-3].

LES VISITES GUIADES I ELS TALLERS DIDÀCTICS DE L'ARXIU MUNICIPAL DE VILADECANS: EL PATRIMONI DOCUMENTAL LOCAL AL SERVEI DE LA CIUTADANIA

Antonia Altamirano Cardoso

Xavier Calderé i Bel

Àngels González Vera

Manuel Luengo Carrasco

Arxiu Municipal de Viladecans – Ajuntament de Viladecans

1. Introducció

L'any 2008, es va crear el servei didàctic de l'Arxiu Municipal de Viladecans. Es tractava, tal com diu Ramon Alberch,¹ de crear una estratègia, aquesta a escala local, que ajudés a consolidar definitivament l'acció cultural i educativa de l'arxiu, entesa com una activitat consubstancial i irrenunciable d'incidència ciutadana, tot buscant el coneixement i respecte vers el patrimoni documental que conservem i gestionem. Tot i que l'Arxiu Municipal de Viladecans ja havia portat a terme algunes actuacions en aquest sentit, ara, amb la creació de les bases i els plantejaments inicials de l'esmentat servei didàctic, es tractava de proporcionar recursos als centres educatius de la ciutat, tot cercant sinergies entre l'arxiu mateix i la comunitat educativa.

Aquesta estratègia ens va portar a definir la política i les línies d'actuació del nostre servei didàctic, segons una anàlisi DAFO, les

---

¹ ALBERCH, Ramon, “Els serveis didàctics dels arxius a l'Estat espanyol”, a *Didàctica amb fonts d'arxius. Llibre d'Actes. Primeres Jornades d'Ensenyament-Arxiu. 5-6 i 7 de setembre de 2002*. 1a edició. Barcelona: ICE Universitat de Barcelona, 2002, pàg. 15-21.

quals havien de partir d'un objectiu clar: incidir integralment sobre el major conjunt d'usuaris de la ciutat. Això ens va portar a definir àmbits d'actuació vinculats a tres col·lectius diferents: primer, al dels estudiants de cicle superior de primària i dels instituts de la ciutat; segon, al dels usuaris individuals desitjosos de rebre un coneixement general sobre què fa i què custodïa l'Arxiu Municipal, així com de rebre indicacions sobre l'organització i bones pràctiques en la gestió de la documentació personal; finalment, a les entitats de la ciutat que necessiten informació i formació per a la gestió i conservació dels seus propis actius documentals.

D'aquesta estratègia es van derivar quatre accions concretes, caracteritzades, com no podia ser d'altra forma, per una bona dosi d'implicació per part del personal tècnic d'arxiu, però també pel concurs actiu dels departaments de Patrimoni Cultural, Educació i Cultura de l'Ajuntament de Viladecans.

La primera acció va consistir en l'organització d'una visita guiada, adreçada a la comunitat educativa, plantejada com a primera presa de contacte amb l'Arxiu Municipal, la qual podia adaptar-se a un perfil d'estudiants de cicle superior de primària i, eventualment, de cicle mitjà. En la segona, s'oferia als instituts i a l'Escola d'Adults de la ciutat un taller de treball amb fonts d'arxiu, que rep el nom de "Visitem i fem feina a l'Arxiu Municipal". La tercera va ser el conjunt d'activitats didàctiques ofertes a la ciutadania en general, que es va definir en una jornada de portes obertes i un taller amb el nom de "Consells per a la bona gestió i conservació dels arxius personals". I, finalment, per a les entitats es van organitzar dos cursos: el primer, titulat "Eines per a gestionar l'arxiu d'una entitat", i el segon, "Tramitacions administratives i gestió documental: com ajudar-nos a l'ajuntament".

2. La visita guiada dedicada als estudiants de la ciutat: un primer tast de l'Arxiu Municipal per als més joves

La visita a l'Arxiu Municipal es va establir com a "activitat àncora" dels estudiants de la ciutat. D'entrada, érem ben conscients que hauria de ser una proposta que s'havia d'adaptar a qualsevol dels grups d'estudiants que mai no havien acudit a les nostres dependències.² No obstant això, també estàvem d'acord a proposar la visita com una acció recomanable per als grups d'alumnes procedents de les escoles d'educació primària; en especial, per als nois i noies de 10-12 anys. Una desitjable racionalització de les nostres propostes didàctiques ens feien pensar que els grups procedents dels instituts podrien requerir tallers específics on es treballarien aspectes relacionats amb les fonts documentals, després d'haver realitzat, en algun curs anterior, la visita guiada.

La planificació d'aquesta visita requeria establir-ne els objectius didàctics a partir de l'anàlisi dels continguts curriculars dels grups escolars. També s'havia de tractar d'implantar una metodologia atractiva per a l'activitat, tant per a alumnes com per a professors. Finalment havíem de pensar en els recursos que s'oferirien, la durada de la visita, l'organització logística i els procediments d'avaluació de l'activitat i de l'aprenentatge de l'alumnat.

² La mecànica organitzativa d'aquesta i de les altres activitats didàctiques que hem promogut segueix les pautes enunciades per l'article d'ITURRATE, G.: "Planificar el servicio pedagógico del archivo", a *Boletín de la ANABAD*, XLVI, 1996, 2, pàg. 25-45. Pel que fa a la preparació del taller de treball amb fonts primàries ens ha estat d'utilitat la lectura de la tesi de CALZADA, Maria: *Les fonts primàries a l'ensenyament. Les relacions entre el món escolar i l'arxiu. Visió general de Catalunya. El cas de Sant Feliu de Guíxols*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2009. Aquesta tesi es pot consultar en el web: <http://www.tesisenxarxa.net>.

Pel que fa la primer aspecte, la lectura detallada de la normativa vigent sobre l'ordenació d'ensenyaments de l'educació primària³ ens feia adonar que el Servei d'Arxiu, *per se*, podria esdevenir un bon instrument per al desenvolupament i reforçament de la competència comunicativa, lingüística i audiovisual, competències metodològiques de tractament de la informació i competència digital, així com de la competència específica centrada en la inserció de l'infant en els àmbits socials i ciutadans. Els objectius que es desenvoluparien i que finalment es transmetrien, tant abans com durant la visita, havien de seguir els punts proposats per aquests elements curriculars.

Quant a la metodologia, entenem que l'èxit de l'activitat necessitava de la implicació total del professorat. Per això calia fer venir el docent a l'arxiu amb temps suficient, per tal que fos assessorat pels arxivers respecte de les possibilitats didàctiques de l'equipament, i conèixer els veritables actors de la visita: el grup classe. Era important saber els interrogants conceptuals i el tarannà comú del col·lectiu que havia d'acudir a l'arxiu. Finalment, calia definir i perfilar els punts més destacats plantejats a la visita i consensuar succintament els continguts que es transmetrien.

El tercer aspecte organitzatiu, el dels recursos que s'havien d'oferir i la fixació dels aspectes logístics, s'havia de tancar amb la devolució de la visita de l'Arxiu cap a l'escola. És a dir, es plantejava un darrer contacte previ arxiu-escola, per tal de definir, conjuntament amb el claustre de professors o cap d'estudis, el guió de la visita, tot proposant-los treballar a l'aula un seguit d'aspectes que després es desenvoluparien durant la visita a l'Arxiu. Aquest tasca es podria

³ Decret 142/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació primària. (DOGC de 29.06.2007), modificat pel Decret 1010/2010, de 3 d'agost (DOGC de 05.08.2010).

realitzar a partir d'un quadern de treball lliurat per l'arxiver al docent, que podia utilitzar-lo o no, tot i que es recomanava fer-ho.

La carpeta de treball es componia dels elements següents:

- Tríptic informatiu l'AMVA.
- Directori dels Arxius adscrits a la Xarxa d'Arxius Municipals de la Diputació de Barcelona.
- Guia didàctica de l'Arxiu Municipal, titulada *El rebost de la memòria local*, on es presentaven els objectius didàctics i activitats d'observació i anàlisi respecte de les funcions de l'arxiu municipal i els documents que es custodien i es gestionen. La guia s'acompanya de 8 reproduccions de documents de l'Arxiu Municipal que, a manera de làmina, el docent pot usar tot treballant la crítica documental (textual, gràfica i iconogràfica).
- Quatre facsímils de documents de l'Arxiu, a manera de documentació complementària i il·lustrativa (acta de Ple de l'Ajuntament, any 1979, factura de 1937 realitzada per un ferrer a un pagès, un cartell de la Festa Major de 1981 i una fotografia escolar, datada l'any 1961).
- Relació de les publicacions editades per l'Arxiu Municipal (1984-2010).
- Un CD que conté la mateixa guia didàctica en format PDF i un audiovisual de difusió de l'Arxiu Municipal de Viladecans.

La visita guiada es plantejava per a grups d'un màxim de 25 alumnes amb una durada d'1 hora. El guió de la visita quedava definit amb l'objectiu de cercar un diàleg entre arxivers, docents i estudiants, sense caure en els riscos contraproductius de la classe magistral i apropant-nos a les premisses de l'aprenentatge significatiu.

3. Els tallers amb fonts d'arxiu. Treballem i fem feina a l'arxiu municipal

Es van organitzar dos tallers amb fonts primàries: “Els inicis de la industrialització moderna a Viladecans. La fàbrica de seda Fàbregas Jorba (1918-1968)” i “1938. Viladecans bombardejada”. L'elecció dels temes dels tallers partien d'un primer condicionant atès l'àmbit cronològic del fons documental custodiat pel nostre arxiu, principalment dels segles XIX i XX.⁴ És per això que qualsevol temàtica havia d'incidir, primordialment, en l'estudi de l'època contemporània, treballada sota els diversos aspectes polítics, econòmics, socials o culturals.

Un cop elegit el tema, l'havíem d'adequar a les propostes curriculars pautades per la normativa vigent. En especial, ens vam fixar en un dels continguts establerts per al 4t curs d'ESO, on es pot llegir que s'haurà de cercar “una valoració dels canvis socioeconòmics que implica la revolució industrial i interpretació del fenomen des de la multicausalitat. Anàlisi de les formes de vida en les ciutats industrials [...], a partir d'algun exemple proper [...]”.⁵ Tenint en compte això, vam elaborar el dossier amb un repertori de facsímils de documents que informaven dels inicis de la industrialització viladecanenca des d'on es pogué descriure el naixement d'una de les primeres empreses fabrils que va tenir Viladecans, tot provocant l'anàlisi de certs aspectes de la primera fase industrialitzadora a la nostra localitat i, per extensió, a bona part del Baix Llobregat. En el cas del dossier sobre els bombardejos de 1938, es va tractar de

⁴ Durant la major part de la història medieval i moderna, Viladecans va estar sota domini senyorial, per la qual cosa la documentació pròpia de la seva administració no roman en dependències municipals. El fons documental de l'Arxiu és en gran part deutor de la maquinària liberal organitzadora de l'ajuntament, al segle XIX.

⁵ Decret 143/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria. (DOGC de 29.06.2007).

presentar un altre recull de documents que emmarquessin els fets estudiats sobre l'època i, especialment, sobre les conseqüències socials i econòmiques en la rereguarda durant la Guerra Civil, dins l'àmbit social i polític local.

Finalment, el plantejament previ del taller ens va portar a preguntar-nos si l'arxiver havia de fer de professor d'història local o s'havia de limitar a mostrar el potencial de l'arxiu a la comunitat educativa. De seguida ens vam decidir per la segona opció. El pretext general era mostrar algun aspecte de la nostra història local, però no pel nostre coneixement del tema explicat sinó a partir del que podia mostrar una selecció de documents procedents del patrimoni documental local. És a dir, ens interessava més fer un taller d'anàlisi documental que no pas una sessió d'història local il·lustrada amb documents d'arxiu.

Els tallers es van pensar per a un grup màxim de 25 alumnes, amb una durada de 90 minuts. Un cop realitzats els preliminars i presentat el servei d'arxiu, es repartirien els alumnes en dos grups homogenis, per tal que cadascun d'ells treballés amb un mètode individualitzat i fins i tot personalitzat. Cada grup tindria el mateix dossier format per facsímils de documents d'arxiu al voltant del mateix tema, amb tipus i formats diversos. El conjunt de dossiers s'introduïa amb un full de presentació del tema, tot contextualitzant el cas plantejat en l'època i el país.

Els facsímils dels documents per al taller d'industrialització eren:

- Full del Padró Municipal d'Habitants de l'any 1930 (hi figura un carrer de la vila, poblat per població immigrada).
- Document del Cens de contribuents de l'impost de contribució industrial. Any 1922-23 (hi figura la gairebé nul·la presència de la indústria moderna a Viladecans).
- Acta de sessions del Ple de l'Ajuntament del 5 i 12 de juny de 1918 (hi figura la instància del propietari industrial, tot demanant l'edificació de la fàbrica).

- Sol·licitud de Llicència d'Obres, presentada el 4 de juny de 1919 (sol·licitud d'ampliació de la fàbrica Fàbregas Jorba).
- Plànol d'emplaçament, procedent de la Llicència d'Obres mateixa.
- Plànol de l'ampliació de l'edifici, procedent de la Llicència d'Obres mateixa.
- Caràtula del Reglament Interior de la fàbrica de Joan Fàbregas Jorba, 1931.
- Pàgines interiors del mateix Reglament (amb dades sobre horaris, normes de vestuari de les treballadores, divisió de treball...).
- Registre de 1919 dels treballadors de la fàbrica de seda.
- Fotografia, de 1960, on es veu la façana de la fàbrica.
- Fotografia, de 1960, de l'interior de la fàbrica, on es veuen treballadores al costat dels telers.

Pel que fa al repertori documental del taller de bombardejos a Viladecans, del 1938, els documents triats van ser:

- Fotografia aèria del Barri Antic, de 1947, on s'observa, aproximadament, la mateixa trama urbana que van veure els bombarders agressors, l'any 1938.
- Extractes d'entrevistes de veïns i veïnes de la ciutat, en recordança dels fets estudiats.
- Full padronal del Padró Municipal d'Habitants de 1936 on es pot trobar una de les famílies víctimes dels bombardejos, amb fotografies personals d'aquesta mateixa família (cal Sileta).

- Acta de defunció d'una de les víctimes, provinent de l'Arxiu del Registre Civil de Viladecans.
- Factura de la farmacèutica del poble, on s'enumeren els productes emprats en el guariment dels afectats pel bombardeig.
- Factura generada per la brigada del sindicat de la CNT, encarregada del desenrunament d'una de les cases enderrocades per les bombes.
- Ofici de la Junta de Defensa Passiva de la Generalitat de Catalunya, adreçat a l'Ajuntament de Viladecans
- Notícia al diari La Vanguardia sobre el bombardeig de la fàbrica Roca, el 5 de juliol de 1938.
- Informe del Guarda Rural de Viladecans, adreçat a l'alcalde de Viladecans, relatant el bombardeig de setembre de 1938.

Cadascun dels grups s'havia de repartir els facsimils, els originals del quals també podien ser consultats. Es feia destacar, sobre cadascun dels documents, una introducció dels conceptes de fons documental, sèrie documental, expedient, valors dels documents o tipologies documentals. Seguidament, s'hi plantejaven algunes qüestions que obliguessin a l'anàlisi externa i interna de cadascun d'ells. Un cop treballats els documents del dossier per cadascun dels grups, amb l'ajut puntual dels arxiviers i dels professors, s'obria la part final del taller, on es posaven en comú les respostes possibles i es negociaven les més adequades per a cada qüestió. Pel que fa al taller de bombardejos, el treball amb fons d'arxiu es va complementar amb la presència a l'Arxiu de la representant d'una de les famílies víctimes d'aquells fets, cosa que va introduir conceptes metodològics en relació amb l'anàlisi de fonts orals.

4. Les propostes didàctiques destinades als ciutadans i per a les entitats

Adonar-se que tothom genera un arxiu propi i pot adquirir pautes correctes per a la seva bona gestió i conservació era un dels objectius cabdals d'aquestes propostes formatives adreçades a la ciutadania i als representants d'entitats de la ciutat.

En el primer cas, l'oferiment didàctic s'ha centrat, durant els anys 2009 i 2010, en els actes de celebració de la Setmana Internacional dels Arxius, on es va organitzar una jornada de portes obertes a l'Arxiu Municipal i un taller, de 2 hores, sobre "Consells per a la bona gestió i conservació dels arxius personals", en el qual es va lliurar un quadern de treball amb aspectes teòrics i pràctics per al bon tractament de suports analògics i digitals dels fons personals.

La proposta adreçada a les entitats s'ha anat modificant amb les diferents edicions. La primera es va desenvolupar durant el mes de novembre de 2009 i es va plantejar per fer un taller de 6 hores repartides en tres sessions. Es va realitzar el curs monogràfic "Eines per a gestionar l'arxiu d'una entitat", que pretenia aportar recursos a les entitats de la ciutat a l'hora d'organitzar, descriure i conservar la documentació que pugui generar. A la segona edició el monogràfic va durar 4 hores. El monogràfic que es fer va ser "Tramitacions administratives i gestió documental. Com apropar-nos a l'Ajuntament?", que pretenia analitzar els tràmits que les entitats realitzen sovint amb l'Ajuntament, els documents necessaris i la seva gestió administrativa.

El primer any les dues primeres sessions del curs es van realitzar en el Casal d'Associacions de la Ciutat i la tercera a la seu de l'Arxiu Municipal, on els participants van visitar les dependències i van poder treballar qüestions pràctiques en relació amb la conservació i instal·lació de la documentació. L'any següent la sessió es va celebrar directament a l'Arxiu Municipal.

5. Valoració final

A punt d'acabar el segon curs lectiu, des que es va engegar el servei didàctic de l'Arxiu Municipal de Viladecans, la valoració ha de ser positiva i engrescadora: hi han participat un total de 8 escoles i 4 centres de secundària. Aquestes xifres són prou significatives en el cas de les escoles d'ensenyament primari, ja que podem dir que han passat pel nostre arxiu el 61% dels centres de la ciutat (el 78% respecte dels centres públics) que en l'actualitat arriben a escolaritzar alumnes de més de 10 anys. Pel que fa als centres d'ensenyament secundari, les xifres han estat un xic més modestes, ja que han vingut alumnes de quatre instituts, del total de vuit que n'hi ha a Viladecans, a més dels alumnes del PQPI de Can Calderon, equipament municipal dedicat a la promoció econòmica de la Ciutat.

Després de dos anys, s'han realitzat un total de 28 visites guiades i 18 tallers a grups d'escoles de la ciutat, tot oferint servei a més de 1.363 nois i noies. Si unim aquests resultats a les activitats didàctiques ofertes a ciutadans i entitats, tot plegat ens ajuda a concloure que la feina encetada ha estat prou reeixida, cosa que ens esperona a continuar pel mateix camí, amb les innovacions i millores en el nostre plantejament que calguin en cada moment. Tot, per tal de portar a terme la tasca esmerçada i alhora de fer conèixer el patrimoni documental de Viladecans i la singularitat i importància dels documents, com també el fet de conscienciar en la idea que els arxius són memòria de la ciutat i de l'actuació de l'Administració. Testimoni, en definitiva, dels drets i dels deures dels ciutadans.

L'arxivera de l'Arxiu Municipal, Àngels González, mostra un pergami del segle XV a nois i noies d'un grup de 5è de primària de Viladecans.
AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans.

La visita al cor de l'arxiu, el dipòsit documental, és un punt ineludible de qualsevol visita didàctica a l'Arxiu Municipal.
AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans

L'arxiver Xavier Calderé mostra una fotografia aèria de Viladecans als alumnes de l'escola El Garrofer de la ciutat.
AMVA, Fons Ajuntament de Viladecans